

**Ткачишина О.Р., кандидат психол. наук, доцент кафедри теорії та історії дошкільної педагогіки Інституту розвитку дитини
НПУ ім. М.П. Драгоманова**

Психологічний зміст та основні чинники обдарованості особистості

В житті зазвичай називають обдарованими тих індивідів, які виділяються своїми добрими задатками до розвитку загальних або спеціальних здібностей. *Обдарованість* – це системна якість психіки, яка розвивається протягом життя і визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи декількох видах діяльності у порівнянні з іншими людьми. На думку О. І. Кульчицької, обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості і мотивації.

Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, інколи видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайною працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності. Працьовитість, на думку одного з дослідників проблеми обдарованості Н. С. Лейтеса, – найважливіший фактор обдарованості.

Одні автори дотримуються погляду на обдарованість як на суто біологічне явище: все закладено природою і потрібно лише чекати прояву задатків. Інші ставлять знак рівності між обдарованістю і здібностями (Н. С. Лейтес). Б. М. Теплов вважає, що поняття обдарованості втрачає свій сенс, якщо його розглядати лише як біологічну категорію. Тому не можна говорити про обдарованість взагалі, вона може виявлятися лише у конкретній діяльності.

Таким чином, *основу обдарованості становлять здібності* до конкретної професійної або допрофесійної діяльності (спеціальна обдарованість) і загальні психічні якості високого рівня розвитку: сенсорні, інтелектуальні, вольові (загальна обдарованість) [3; 4].

Якщо розглянути структуру обдарованості, то вона складається з трьох основних підструктур (за О. І. Кульчицькою):

1) високої пізнавальної активності, яка базується на високому рівні сенсорних (увага, сприймання, пам'ять) та інтелектуальних (дивергентне і конвергентне мислення, критичність мислення, здатність до узагальнення і прогнозування) здібностей;

2) творчої інтерпретації пізнавального досвіду (вміння порівнювати, зіставляти, аналізувати, бачити нове, реконструювати раніше створене, оригінальний підхід до вирішення проблем, варіативність у розв'язанні задач);

3) емоційної захопленості діяльністю (інтерес, енергетичність, впевненість в успіху і «відновлення» в разі неуспіху та ін.).

Існують дві крайні точки зору: «всі діти обдаровані» і «обдаровані діти зустрічаються дуже рідко». Вказана альтернатива знімається у рамках позиції: потенційна обдарованість по відношенню до різних видів діяльності властива багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість демонструє незначна частина дітей.

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені на час спостереження за її діями. Про обдарованість дитини можна говорити в єдності категорій «хочу» і «можу», тобто ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини: інструментальний і мотиваційний. Інструментальний характеризує способи діяльності, мотиваційний – ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності.

Н. С. Лейтес запропонував розрізняти *три категорії здібних дітей* за такими *ознаками*: 1) ранній прояв інтелекту; 2) яскравий прояв здібностей до окремих видів діяльності і предметів; 3) потенційні ознаки обдарованості.

Щодо *першої категорії*, то цим дітям притаманний прискорений темп навчання. Вони рано починають читати і писати (у 3-4 роки), потім захоплюються якоюсь однією галуззю знань і можуть здобути в ній глибокі знання. У цих дітей домінує потяг до розумового навантаження.

Другу категорію складають діти зі спеціальними здібностями. До *третьої категорії* належать діти, які не випереджають однолітків за загальним розвитком,

але відрізняються особливою своєрідністю розумової роботи, яка вказує на їхні неординарні здібності (оригінальність суджень, самостійність мислення тощо).

Якщо мову вести про *інтегральну характеристику проявів обдарованості*, то вона характеризується: 1) домінуванням інтересів і мотивів; 2) емоційною заглибленістю у діяльність; 3) волею до рішення, успіху; 4) загальним та естетичним задоволенням від процесу і продуктів діяльності; 5) розумінням сутності проблеми, задачі, ситуації; 6) несвідомим, інтуїтивним розв'язанням проблеми; 7) багатоваріантністю рішень; 8) швидкістю оцінок, рішень, прогнозів [2; 4].

Психологічний портрет обдарованої дитини – це питання яке давно хвилювало багатьох дослідників. Так, Уїтмор виділяє такі особливості обдарованої дитини:

1. *Прагнення до досконалості.* Для обдарованих дітей є характерною внутрішня потреба досконалості. Вони не заспокоюються не досягнувши вищого рівня.

2. *Відчуття незадоволення.* Це відчуття пов'язане з характерним для обдарованих дітей прагненням досягнути досконалості у всьому чим вони займаються. Вони дуже критично ставляться до власних досягнень, часто не задоволені, звідси – відчуття власної неадекватності, нереалістичні цілі.

3. *Обдаровані діти часто ставлять перед собою завищені цілі.* Не маючи можливості їх досягнути, вони починають хвилюватися. З іншого боку, прагнення до вдосконалення і є та сила, яка приводить до високих результатів. Оскільки обдаровані діти більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють стосунки і зв'язки, вони схильні до критичного ставлення не тільки до себе, а й до оточуючих. Обдарована дитина вразлива.

4. *Потреба в увазі з боку дорослих.* В силу своєї природної допитливості і прагнення до пізнання обдаровані діти не рідко монополізують увагу вчителів, батьків та інших дорослих. Це викликає конфлікт з іншими дітьми, яких дратує потреба такої уваги.

5. *Нетерплячість*. Обдаровані діти нерідко з недостатньою терплячістю ставляться до інших, які стоять нижче їх в інтелектуальному розвитку тощо [1; 4; 5].

Підсумовуючи можна виділити такі головні **чинники, що визначають обдарованість** особистості:

1) генетичні, або спадкові (наявність у родині індивіда осіб з такою ж обдарованістю, чи то у матері, чи у батька, або інших);

2) ранній прояв обдарованості, коли дитина проявляє певні здібності (чи загальні, чи спеціальні), які не є характерними для її віку та посилений розвиток здібностей дитини у сензитивному періоді;

3) оточуюче соціальне середовище, яке якомога повніше сприяє виявленню природних задатків у дитини і їх активному розвитку, виховний вплив, позитивна стимуляція тощо (найважливіше – у сім'ї);

4) сприятливі умови для виявлення обдарованості і розвитку здібностей (відповідна атмосфера у сім'ї, матеріальне забезпечення сім'ї, можливість відвідувати відповідні навчальні установи, які розвивають здібності, наявність необхідного приладдя для певної діяльності тощо);

5) фізичні фактори (вплив сонячної активності, або сонячної радіації, атмосферного тиску й інших фізичних явищ);

6) раннє стимулювання розвитку дитини. Мова йде про стимуляцію розвитку дитини у її пренатальному періоді. Суть методу полягає в тому, що протягом відповідного часу програватимуться задані музичні ноти в безпосередній близькості від тіла майбутньої матері. Плід, що формується сприймає ці звуки, і т.ч. різко активізуються не тільки музичні, але й загальні інтелектуальні здібності майбутньої дитини.

Слід зупинитися на *сензитивному періоді* розвитку певних здібностей та прояву в цей період обдарованості. Зальною закономірністю розвитку здібностей є їх залежність від сензитивного періоду та відповідної діяльності. Причому є певна послідовність появи таких періодів. Так, досить рано – до 5 років – заявляють про себе музичні здібності, дещо пізніше – здібності до малювання. Загалом, здібності

до художньої творчості виявляються раніше, ніж до наукової. Найраніше розвиваються математичні здібності. Майже всі вчені математики стали відомими до 20 років. Сензитивний період з'являється у процесі дозрівання, змінюється наступним періодом вже іншого змісту. Так, у випадку обдарованих дітей з прискореним розумовим розвитком внаслідок швидкого темпу психічного розвитку сензитивні періоди різних вікових періодів зміщуються, що різко підвищує рівень розвитку відповідних здібностей [2; 5].

Література:

1. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. – 3-е изд., с изм. и доп. – СПб.: Свет, 1997. – 608 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – 1999.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2000 – 256с.
4. Міщиха Л. П. Психологія творчості: Навч. посіб. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 448 с.
5. Психологія здібностей: Навч. посіб. / Г. І. Кагальняк, Г. О. Шулдик, Б. А. Якимчук, Л. А. Данилевич. – К.: Науковий світ, 2001. – 75 с.